

Το κυνήγι των μαγισσών στο σχολείο

Μια μαθητική ερευνητική εργασία και κάποιες σημειώσεις για την ανοιχτή διδασκαλία

3^ο Γυμνάσιο Χαλκίδας-Ιούνιος 2021

Επιβλέπων καθηγητής: Σιαμανδούρας Σωτήρης, Δρ. Πολιτικής επιστήμης και Ιστορίας και Μεταδιδακτορικός ερευνητής του ΙΚΥ στην Ιστορία των πολιτικών ιδεών και ιδεολογιών.

Μαθήτριες και μαθητές της Γ' Γυμνασίου:

Βένια Ανέστη, Κωνσταντίνος Βούλγαρης, Γεώργιος Γαϊτανάρος, Αναστασία Εμμανουήλ, Γιάννης Θάνος, Χριστίνα Θεοδώρου, Μαριτίνα Καρακασίλη, Δημήτρης Κεραμιδάς, Θεοδώρα Σιμιστήρα, Μαρία Στρουμπούλη, Έλενα Τσούμαρη

Περιεχόμενα

Μια εμπειρία ανοιχτής διδασκαλίας. Πρόλογος του επιβλέποντα	2
Εισαγωγή	7
1. Η εξέλιξη των αντιλήψεων για τον διάβολο μέχρι τον 14ο αιώνα	9
2. Το κυνήγι των μαγισσών τον 14ο αιώνα	12
2.α Η Δίκη της Άλις Κίτελερ	12
3. Διώξεις μαγισσών τον 15ο αιώνα	14
3.α Malleus Maleficarum	14
4. Διώξεις τον 16ο αιώνα	17
5. 17ος αιώνας	19
5.α Οι μάγισσες του Σάλεμ	20
Επίλογος	23
Βιβλιογραφία	25
Παράρτημα. Φωτογραφίες από τη διαδικασία συγγραφής	28

Μια εμπειρία ανοιχτής διδασκαλίας. Πρόλογος του επιβλέποντα

Από παιδαγωγική σκοπιά, η μαθητική εργασία που ακολουθεί είναι προϊόν μιας ορισμένης αντίληψης για τη διδακτική της ιστορίας, για τη διδασκαλία γενικότερα και για την ιστορία την ίδια. Κάποιες από τις θέσεις στις οποίες βασίζεται είναι ότι, πρώτον, δεν υπάρχει γραμμική μεταφορά γνώσης από τον διδάσκοντα στον διδασκόμενο αλλά χειραφετημένος μαθητής, που διδάσκεται πράγματα τα οποία δεν περιμένουμε και με τρόπο που δεν περιμένουμε. Με λίγα λόγια, η διδασκαλία αποτελεί μια ανοιχτή διαδικασία ό,τι και να κάνουμε. Κάπως έτσι θα διάβαζα τον Ζακ Ρανσιέρ (2008· 2015). Δεύτερον, ότι ο καλύτερος τρόπος να μάθουμε κάτι είναι το κάνουμε, με τα ίδια μας τα χέρια αν γίνεται, ότι δηλαδή ο καλύτερος δάσκαλος είναι η πράξη. Κάπως έτσι θα διάβαζα τις *Θέσεις για τον Φόουερμπαχ* (Μαρξ, 2004). Και τρίτον, ότι ιστορία είναι μια αφήγηση αδιαχώριστη από την ερμηνεία (White, 2018), ότι κατά συνέπεια η διδασκαλία της ιστορίας δεν μόνο είναι διδασκαλία γεγονότων αλλά και διδασκαλία μιας ορισμένης ερμηνευτικής, μιας τέχνης της αφήγησης.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ένας πολύ καλός τρόπος να διδάξουμε ιστορία είναι να επιτρέψουμε στις μαθήτριες και τους μαθητές να γίνουν ιστορικοί οι ίδιοι, δηλαδή να αφηγηθούν μια ιστορία, να τη γράψουν με τα δικά τους χέρια, και με κάποιο θέμα της επιλογής τους, δηλαδή με κάποιο θέμα που να έχουν επιλέξει χειραφετημένα. Ότι αυτό είναι εφικτό με ενθάρρυνε το βιβλίο του Ivo Mattozi (2005) *Εκπαιδεύοντας αναγνώστες ιστορίας*, παρά το γεγονός ότι περιλαμβάνει πάρα πολλά «κουτάκια» στόχων και δεξιοτήτων, που δύσκολα μπορούν να αντέξουν σε μια ανοιχτή διαδικασία μάθησης. Ο Μονιότ επίσης, σημειώνει ότι: «Μαθαίνω να διαβάζω και τολμώ να γράψω: πρόκειται για πτυχές του ίδιου αγώνα. Η γραφή είναι άσκηση που εναλλάσσεται με την ανάγνωση· προεκτείνει τις επενδύσεις της και ανακτά με τον τρόπο της τα αποτελέσματά της.» (2000, σ. 297) Συνεπώς, οι φιλοσοφικές μου θέσεις φαίνεται να βρίσκουν υποστήριξη στα σύγχρονα εγχειρίδια διδακτικής της ιστορίας, και το φιλοσοφικό

«Φ» του πρώτου μου πτυχίου και των μετέπειτα σπουδών φαίνεται να μπορεί να συναντήσει το παιδαγωγικό «Π» χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία.

Με αυτά στο μυαλό μου, έχοντας προηγουμένως διδάξει μόνο σε μεταπτυχιακό του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου, δηλαδή σε ενήλικες, ένα αντικείμενο που θα μπορούσε να θεωρηθεί και ιστορία των πολιτικών ιδεών αλλά και πολιτική θεωρία, κλήθηκα να διδάξω ιστορία στη Γ' Γυμνασίου στη Χαλκίδα, στην πόλη που και εγώ υπήρξα μαθητής. Ξεκίνησα με μια εισαγωγή γύρω από τον ιστορικό χρόνο και την έννοια της μεταβολής. Στη συνέχεια, επέλεξα να φέρω τα παιδιά σε επαφή με ένα πρωτότυπο κείμενο της εποχής του Διαφωτισμού, από όπου ξεκινάει το βιβλίο της Γ' Γυμνασίου. Πιο συγκεκριμένα, διαβάσαμε στην τάξη τον *Μικρομέγα* του Βολταίρου, γιατί οι συνεχείς αλλαγές του ωρολόγιου προγράμματος είχαν σαν αποτέλεσμα να κάνουμε λίγες περισσότερες ώρες ιστορία από όσες προβλέπονταν κανονικά. Μέσα από αυτό, οι μαθητές και οι μαθήτριες αντιλήφθηκαν καλύτερα την έννοια και την αξία της πρωτότυπης πηγής και, το κυριότερο ίσως, ένιωσαν ότι αυτή τη χρονιά θα έκαναν κάτι διαφορετικό. Στη συνέχεια, εστίασα στην εικονογράφηση της κατάληψης της Βαστίλης, με την οποία ανοίγει το βιβλίο της Γ' Γυμνασίου, στην οποία είδα τη συμβολική συμπύκνωση ολόκληρης της εποχής, ολόκληρου του βιβλίου το οποίο κλήθηκα να διδάξω. Πάνω απ' όλα όμως, είχα διαρκώς στο μυαλό μου ότι θα ήθελα να διδάξω μέσα από ερευνητικές εργασίες, στον βαθμό που θα συναντούσα ανταπόκριση.

Την πρώτη φορά λοιπόν, που μπήκα να διδάξω Ιστορία στο Γ'1 του 3ου Γυμνασίου Χαλκίδας, ρώτησα τις μαθήτριες και τους μαθητές αν τυχόν έχουν κάποιο ενδιαφέρον για τον 16ο-17ο αιώνα, από όπου πιάνει το νήμα το βιβλίο μας. Τη στιγμή εκείνη, σήκωσε το χέρι και εκδήλωσε το ενδιαφέρον της για το κυνήγι των μαγισσών η μαθήτρια Χριστίνα Θεοδώρου. Διάβαζε Thurston (2006), δηλαδή ένα βιβλίο πανεπιστημιακό. Θεώρησα σπάνιο το γεγονός για αυτή την ηλικία. Με την παρότρυνση της ιστορικού-ανθρωπολόγου Κατερίνας Σεργίδου, απευθύνθηκα στον κ. Κώστα Γαγανάκη, που διδάσκει πρώιμη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά είναι και ένας από τους συγγραφείς του βιβλίου της Ιστορίας της Α' Λυκείου. Ο Κώστας Γαγανάκης είχε την ευγενή καλοσύνη να μας δώσει σχετικό

υλικό από το μάθημα που διδάσκει στο ΕΚΠΑ. Μέρος του υλικού αυτού παρουσίασα στην αίθουσα σε μορφή έντυπη, υλική, για να μπορούν όσοι θέλουν να το πάρουν στα χέρια τους. Αυτό ενθουσίασε τα παιδιά, με αποτέλεσμα να ξεκινήσουν άμεσα μια μικρή έρευνα πάνω στο θέμα και να αρχίσουν να έρχονται σε επαφή με τη σχετική βιβλιογραφία.

Στην προσπάθεια αυτή αντιμετωπίσαμε πολλές δυσκολίες. Η κυριότερη ήταν η πανδημία. Η ερευνητική και συνεργατική, ομαδική και ανοιχτή διδασκαλία δύσκολα μπορεί να πραγματοποιηθεί σε συνθήκες τηλεκπαίδευσης. Μαθήτριες, μαθητές και διδάσκοντες, χρειάζονται συστηματική πραγματική επαφή. Συνέχισα λοιπόν να υπενθυμίζω και να ζωντανεύω αυτό το άτυπο προτζεκτάκι καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς, όμως το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς έγινε στο μικρό χρονικό διάστημα που κάναμε πραγματικό σχολείο. Και κυρίως τον τελευταίο μήνα. Προσπάθησα να αξιοποιήσω αυτόν τον μήνα με διάφορους τρόπους. Με πολύωρες συναντήσεις στο σχολείο τις απογευματινές ώρες, ξεκλέβοντας χρόνο σ' ένα μεγάλο ξύλινο τραπέζι κάτω από τον ήλιο την ημέρα της εκδρομής, χρησιμοποιώντας ακόμη και την ημέρα της απεργίας μου για να δουλέψουμε λίγο ακόμη πριν χωριστούμε για το καλοκαίρι –στο πανεπιστήμιο, αυτή την άτυπη διδασκαλία σε μέρα απεργίας θα τη λέγαμε ίσως «αντιμάθημα».

Δεν ήταν εύκολο. Τα παιδιά σε αυτή την ηλικία είναι ήδη φορτωμένα με υποχρεώσεις. Οι φροντιστηριακές ώρες είναι τρομακτικά πολλές και πολλοί είναι οι μαθητές που δεν μπόρεσαν να επωφεληθούν από τη δική μας διαδικασία, αν και θα το ήθελαν, γιατί έπρεπε να πάνε στα φροντιστήριά τους, που ξεκινούσαν το μεσημέρι και τελείωναν το βράδυ. Δεν θέλω να σχολιάσω πολύ αυτό το θέμα. Πραγματικά όμως, αν ήταν στο χέρι μου, θα απαγόρευα τα φροντιστήρια. Κυρίως γιατί σκοτώνουν την εφηβική ψυχή. Επίσης, θα καταργούσα τις εισαγωγικές εξετάσεις. Μπορεί να ακούγεται ακραίο. Αλλά δεν είναι. Ακραίο είναι το γεγονός ότι με τη δημιουργία των Πρότυπων τα παιδιά ξεκινούν τώρα εντατικά φροντιστήρια προσανατολισμένα στις εξετάσεις ήδη από το Δημοτικό. Τέλος πάντων, έστω και σε αυτές τις συνθήκες, αυτό που κάναμε δούλεψε, ίσως και γιατί προλάβαμε να το κάνουμε πριν από τις πρόσφατες εκπαιδευτικές απορρυθμίσεις.

Δούλεψε κυρίως χάρη στην αυτενέργεια των παιδιών. Η Χριστίνα συγκρότησε την αρχική ομάδα, η Χριστίνα έφτιαξε τα αρχικά περιεχόμενα, η Χριστίνα βοήθησε συμμαθητές της με συνόψεις κεφαλαίων, χωρίς να το γνωρίζω καν. Ο Γιάννης επίσης έριξε πολλή δουλειά, όταν κάποιος αποχώρησε για να δώσουν έμφαση στις εξετάσεις ξένων γλωσσών. Τα παιδιά επικοινωνούσαν από μόνα τους, έβρισκαν λύσεις από μόνα τους, μελετούσαν το υλικό που τους έδιναν και τις μεθοδολογικές μου σημειώσεις αλλά μελετούσαν και πέρα από αυτά. Συνέχιζαν να μου θυμίζουν τι πρέπει να γίνει και να το κάνουν ακόμη και όταν εγώ ήμουν φορτωμένος με όλο το βάρος του σχολείου αλλά και της μεταδιδακτορικής μου έρευνας, με τα δικά μου ενδιαφέροντα και υποχρεώσεις. Είναι σπουδαίο να δουλεύεις με τέτοια παιδιά. Ο Γιάννης, ο Κωνσταντίνος, ο Άγγελος, η Μαριτίνα, η Βένια, η Θεodώρα, η Αναστασία, η Χριστίνα, ο Δημήτρης, η Μαρία, ο Γιώργος, όλα τα παιδιά που έστω μπήκαν για λίγο στο πρότζεκτ και μετά βγήκαν, ή έστω πέρασαν από περιέργεια. Σπουδαία παιδιά, φτιαγμένα να κάνουν κάτι όμορφο όταν μεγαλώσουν, αν τους το επιτρέψουμε. Αν και μάλλον θα το κάνουν χωρίς να τους το επιτρέψουμε.

Αυτό που κάναμε δούλεψε επίσης χάρη στην ανοχή, την ενθάρρυνση, τη διευκόλυνση όλου του Συλλόγου Διδασκόντων, των γονέων, της Διευθύντριας κ. Δέσποινας Παππά. Και φυσικά, χάρη στη μεγαλοψυχία του κ. Γαγανάκη, ο οποίος δεν μας προσέφερε απλώς το υλικό του αλλά, στη δυσκολία μας πάνω, λίγο πριν το Πάσχα, μετά από μήνες τηλεκπαίδευσης, όταν χρειαζόμασταν ένα σπρώξιμο για να μην βυθιστούμε, διέθεσε τον πολύτιμο χρόνο του για να δώσει στα παιδιά μια διάλεξη στο webex πάνω στο θέμα μας, το κυνήγι των μαγισσών. Πραγματικά τους έδωσε φτερά. Και μετά μπορούσα να τους λέω: «θυμάστε τι μας έλεγε ο κ. Γαγανάκης;».

Τι πετύχαμε; Νομίζω καταρχάς ότι πετύχαμε τους στόχους που θέτουν τα περισσότερα από τα κουτάκια του Mattozi. Ανάπτυξη δεξιοτήτων και τα λοιπά. Θα μπορούσα να κάνω μια λίστα εδώ για να δείξω πόσο πετύχαμε διάφορους στόχους τύπου ΟΟΣΑ, χωρίς και κόντρα στον ΟΟΣΑ, αλλά το βρίσκω βαρετό. Κυρίως όμως, πετύχαμε να αγαπήσουμε περισσότερο την ιστορία. Με αυτό εννοώ ότι τα παιδιά γελούσαν μέχρι να τα πονέσει η κοιλιά τους γράφοντας όλα μαζί και ότι έστελναν

μηνύματα μέσα στη νύχτα για μια τους απορία. Επίσης, το θέμα ήταν τέτοιο που νομίζω ότι μάθαμε πολλά, και για την ιστορική πραγματικότητα και για τη γυναικεία καταπίεση και για την ανοχή απέναντι σε μειοψηφικές ομάδες και αντιλήψεις. Κι ακόμη, πετύχαμε τα αποτελέσματα που έχει η μελέτη της ιστορίας με μη προπαγανδιστικό τρόπο, δηλαδή μια κατανόηση που διαλύει τους φόβους και μας κάνει να γελάμε, να αντιμετωπίζουμε τα πράγματα αισιόδοξα και δυναμικά. Κάπως έτσι φτάσαμε η Βένια και η Θεοδώρα να καβαλάνε σκουπόξυλα και να παίζουν τις μάγισσες. Ο Βολταίρος θα ήταν πολύ ευχαριστημένος με αυτό το αποτέλεσμα, νομίζω.

Πετύχαμε όμως επίσης να γράψουμε κάτι. Δεν έχει όλες τις απαιτήσεις μιας επιστημονικής έρευνας. Μπορεί να έχει περιορισμένη βιβλιογραφία, να μην τη χρησιμοποιεί απολύτως σωστά, να μην χρησιμοποιεί πάντα τη βιβλιογραφία που πρέπει, να μην διαθέτει παντού την εκφραστική δεινότητα ενός ασκημένου ιστορικού. Έχει όμως το πνεύμα μιας επιστημονικής έρευνας. Τα στοιχεία που αναφέρει είναι κατά κανόνα διασταυρωμένα και μπορεί κανείς να χρησιμοποιήσει αυτό το κείμενο ως μια πρώτη εισαγωγή στο κυνήγι των μαγισσών άφοβα. Ενδέχεται μόνο να συναντήσει αποσπάσματα άλλων έργων που δεν σημειώνονται καθαρά ως τέτοια, καθώς η χρήση των παραπομπών έγινε κατανοητή μόνο στην πορεία και κατά την τελική συγγραφή. Με αυτή την έννοια, το υλικό αυτό απευθύνεται στον εκπαιδευτικό που ενδιαφέρεται να δει το αποτέλεσμα μιας μαθητικής εργασίας στο μάθημα της ιστορίας αλλά και στο ευρύτερο κοινό, που θα ήθελε να πάρει μια ιδέα για το κυνήγι των μαγισσών πριν διαβάσει περισσότερα για το θέμα. Δεν κρύβω ότι έκανα κι εγώ ορισμένες παρεμβάσεις, αλλά η μεγάλη μου χαρά ήταν όταν μπόρεσα να αφήσω στα παιδιά το λάπτοπ και να αρχίσουν να γράφουν εντελώς μόνα τους, χωρίς να δακτυλογραφώ καν. Είναι λοιπόν ένα δικό τους κείμενο κατά κύριο λόγο, ελπίζω το πρώτο από τα πολλά που θα γράψουν στο μέλλον.

Εισαγωγή

Από τα τέλη του Μεσαίωνα μέχρι και τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία γυναίκες, ενοχοποιήθηκαν, βασανίστηκαν και θανατώθηκαν, από τις ελίτ της εποχής και την Ιερά Εξέταση, με την κατηγορία της μαγείας και της συνεργασίας με τον διάβολο. Η μάγισσα ήταν μια χριστιανική θεωρία, η οποία κατασκευάστηκε από τους νομικούς και τους θεολόγους, που ήταν η πιο ισχυρή κοινωνική ομάδα με τη μεγαλύτερη επίδραση στον λαό (Γαγανάκης, 2014, σ.1). Πιο συγκεκριμένα, όπως υποστηρίζει η Σεργίδου (2008, σ. 3), κεντρική ιδέα για τη δαιμονοποίηση του γυναικείου φύλου ήταν το υποτιθέμενο σύμφωνο μεταξύ μάγισσας και Σατανά. Γύρω από αυτό στήθηκαν φανταστικές ιστορίες για μάγισσες που συμμετείχαν σε νυχτερινές οργιαστικές τελετές με την παρουσία δαιμονικών στοιχείων. Οι τελετές αυτές ονομάζονταν Sabbath. Με βάση τις αντιλήψεις της εποχής, η γυναίκα γίνεται μάγισσα μέσω σεξουαλικής επαφής με δαίμονες ή με τον ίδιο τον διάβολο, επαφή η οποία επισφραγίζει το μεταξύ τους σύμφωνο.

Οι πιο συνηθισμένες κατηγορίες που αντιμετώπιζε ένας μάγος ή μια μάγισσα ήταν :

- Η απάρνηση της πίστης τους στον Θεό, λατρεία και υποταγή στον διάβολο
- Παρασκευή μαγικών φίλτρων
- Βρεφοκτονία και καταβρόχθιση παιδιών
- Μεταμόρφωση σε διάφορα ζώα
- Συμμετοχή σε sabbath
- νυχτερινές πτήσεις με σκούπα (Γαγανάκης, 2014, σ.27)

Ένα φαινόμενο που εκτείνεται σε τόσους αιώνες υπόκειται σε ποικίλες μεταβολές. Στις σελίδες που ακολουθούν θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε ακροθιγώς τον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται σε κάθε τόπο και εποχή. Ωστόσο, πριν περάσουμε στην παρουσίαση του κυνηγιού μαγισσών, κρίναμε σκόπιμο να

σταθούμε στην εξέλιξη των αντιλήψεων για τον διάβολο, χωρίς τον οποίο δεν μπορεί να γίνει κατανοητό το φαινόμενο που μελετούμε.

1. Η εξέλιξη των αντιλήψεων για τον διάβολο μέχρι τον 14^ο αιώνα

Η ιδέα του κακού, όπως εκφράζεται στο πρόσωπο του Σατανά, δεν είναι σταθερή αλλά μεταβάλλεται στο πέρασμα των αιώνων, ακόμη και πριν πάρει τα χαρακτηριστικά που έχει κατά την περίοδο του κυνηγιού των μαγισσών, την οποία μελετούμε. Αν και μπορούμε να εντοπίσουμε σχετικές αντιλήψεις ήδη από την αρχαιότητα, στη δυτική Ευρώπη μεταξύ 11^{ου} και 18^{ου} αιώνα είναι απόλυτη η κυριαρχία του χριστιανισμού, συνεπώς επιλέγουμε να λάβουμε ως αφετηρία χριστιανικά κείμενα. Για την αναδρομή αυτή ανατρέχουμε στο σχετικό κεφάλαιο του Thurston (2006, σ. 64-74). Από εκεί είναι και τα παραθέματα, όταν δεν σημειώνεται διαφορετικά.

Στην Παλαιά Διαθήκη, με τη λέξη διάβολος γίνεται αναφορά σε κάθε ανθρώπινο ον που έχει τον ρόλο του κατηγορού ή του εχθρού. Σύμφωνα με την Αγία Γραφή (Ιώβ 1-2), ο διάβολος είναι νόμιμο μέλος του συμβουλίου του Θεού. Στην Καινή Διαθήκη, ο διάβολος είναι ο κύριος εχθρός του Θεού, είναι απατεώνας και πρίγκιπας των δαιμόνων. Εισέρχεται στα σώματα των ανθρώπων, τα κατακτά και προκαλεί αρρώστιες. Προσπαθεί να παρασύρει τον Ιησού και επιστρέφει με τη μορφή του Ιούδα Ισκαριώτη, σύμφωνα με τα Ευαγγέλια του Μάρκου και του Ματθαίου. Έχει συνδεθεί με τους Εβραίους και τους αρχιερείς, που παρακίνησαν την εκτέλεση του Ιησού. Κατά το έτος 150, σύμφωνα με τα ιουδαϊκά κείμενα, είναι ο απόκρυφος εχθρός, που έγινε απότομα ζηλόφθονος και εχθρικός.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα θεωρούμε την αναφορά του Τερτυλλιανού στον διάβολο, το 197, γιατί συνδέει από πολύ νωρίς τον διάβολο με τις γυναίκες, συσχέτιση που παίζει αργότερα κεντρικό ρόλο στο κυνήγι των μαγισσών. Ο Τερτυλλιανός, απευθυνόμενος προς τις γυναίκες, γράφει : «Και να γνωρίζετε ότι είστε μία Εύα· η καταδίκη του Θεού για το δικό σας φύλο υπάρχει από τότε· επίσης, εξακολουθείτε να υπάρχουνε κατ' ανάγκη και ενοχή. Εσείς είστε η πύλη του διαβόλου. Η κάθε μία από εσάς είστε εκείνη που αποσφράγισε εκείνο το δέντρο [...]

Εσείς είστε εκείνη που κατάφερε να πείσει αυτόν ότι ο διάβολος δεν ήταν αρκετά θαρραλέος για να επιτεθεί. Εξαιτίας των ενεργειών σας, ακόμη και ο υιός του Θεού έπρεπε να πεθάνει.» (Thurston, 2006, σ. 91-92)

Από το 200 περίπου, ο διάβολος άρχισε να παρουσιάζεται με μια πιο ισχυρή μορφή. Εκατό χρόνια μετά, ο Αυγουστίνος υποστηρίζει: «Οι συμφωνίες με δαίμονες είναι αναξιόπιστες, δόλιες και καταστροφικές. Οι χριστιανοί πρέπει να φοβούνται και να αποφεύγουν αυτές τις συμφωνίες με δαίμονες, των οποίων ο μοναδικός στόχος, σε συνεργασία με τον ηγέτη τους τον διάβολο, είναι να αποκόψουν και να εμποδίσουν την επιστροφή μας στον Θεό.» Διακόσια χρόνια αργότερα, στην σύνοδο της Braga, αποφασίζεται ότι ο Σατανάς δεν έχει ανεξάρτητη καταγωγή και δεν έχει δημιουργήσει τον υλικό κόσμο αλλά μπορεί να δράσει μόνο με την άδεια του Θεού. Η πρώτη απεικόνιση του διαβόλου εντοπίζεται λίγο αργότερα, στη Ραβέννα της Ιταλίας, στην εκκλησία του Αγίου Απολλιναρίου. Εκεί απεικονίζεται στα αριστερά του Χριστού, μοιάζει με άγγελος και φαίνεται να τον βοηθά να διαχωρίσει τις ψυχές το ίδιο αποτελεσματικά με τον καλό άγγελο που βρίσκεται στα δεξιά του Ιησού. Τον 9^ο αιώνα, ο διάβολος εμφανίζεται να έχει αποκτήσει πλέον μια ανθρώπινη μορφή.

Το 906 γράφτηκε από τον Regino της Prum το *Canon Episcopi*, το οποίο ενίσχυσε τη θέση της Εκκλησίας ότι οι μάγισσες δεν υπάρχουν. Το σύγγραμμα του παραδεχόταν ότι οι γυναίκες οι οποίες νόμιζαν ότι πέταγαν με σκούπα είχαν παραισθήσεις. Γύρω στο 1000 όμως, προφητείες αναφέρουν ότι ο μέγας κακός θα απελευθερωθεί. Με λίγα λόγια, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι απόψεις διέφεραν από περιοχή σε περιοχή και άλλαζαν με τον χρόνο. Γύρω στα 1140, ο Gratian, ένας Ιταλός μοναχός, ενσωμάτωσε το *Canon Episcopi* στο εκκλησιαστικό δίκαιο. Αργότερα, το 1203, εμφανίστηκαν οι Καθαροί, μια αίρεση γνωστικών χριστιανών που εξαπλώθηκε πλατιά. Ο Πάπας Ινοκέντιος Γ' κήρυξε τη γενοκτονία των Καθαρών. Ο τελευταίος Καθαρός κάηκε στη πυρά το 1321. Το 1227, ο Γρηγόριος ο Θ' ίδρυσε την Ιερά εξέταση, που ήταν υπεύθυνη για τη διεξαγωγή των δικών και των εκτελέσεων αιρετικών. Αργότερα επίσης, το 1257, δόθηκε στην Ιερά Εξέταση η δυνατότητα χρήσης βασανιστηρίων, πράγμα που οδήγησε στην αύξηση των ομολογιών. Στο μεταξύ, οι αντιλήψεις για τον διάβολο είχαν αλλάξει. Ο διάβολος

ήταν το βασικότερο θέμα συζήτησης για τους χριστιανούς, ενώ θεωρήθηκε ακόμη και ισοδύναμος με τον Χριστό, περίπου το 1330.

2. Το κυνήγι των μαγισσών τον 14^ο αιώνα

Η ιστορία έχει καταγράψει την αντίδραση πολλών πολιτισμών σε παγκόσμιο επίπεδο απέναντι στη χρήση της μαγείας. Η αντίδραση αυτή ποικίλει ανάλογα με τον χώρο, τον χρόνο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε κοινωνίας. Μελετώντας τον 14ο αιώνα διαπιστώνουμε ότι ήταν μια εποχή στην οποία το κυνήγι των μαγισσών επεκτάθηκε σε όλη την Ευρώπη, περισσότερο όμως στη δυτική. Ένας μικρός αριθμός των ανθρώπων της εποχής κατάλαβε ότι αυτό ήταν λάθος αλλά δεν μπορούσε να ακουστεί ούτε είχε αρκετή δύναμη για να λάβει δράση ενάντια σε αυτούς τους μαζικούς διωγμούς. Στους αντίποδες, άτομα όπως ο Ledrede, που σήμερα θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε κυνηγούς μαγισσών, κατηγορήσαν πολλά άτομα για επαφή με τον διάβολο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η οικογένεια Kyteler (Κίτελερ), δώδεκα μέλη της οποίας κατηγορήθηκαν από εκείνον (Thurston, 2006, σ.148-149). Θα σταθούμε λίγο περισσότερο σε αυτή την περίπτωση, μέσα από την οποία μπορούμε να έρθουμε σε μια πρώτη επαφή με στοιχεία που βλέπουμε να επανέρχονται στις δίκες μαγισσών που ακολουθούν. Επιχειρούμε τη συμπυκνωμένη περιγραφή των γεγονότων με τη βοήθεια εκλαϊκευτικών πηγών (“Alice Kyteler”, χ.χ· Winsham, 2019).

2.α Η Δίκη της Άλις Κίτελερ

Η Κίτελερ γεννήθηκε στο Kyteler's House, στο Kilkenny της Ιρλανδίας. Ήταν μοναχοπαίδι μιας φλαμανδικής οικογένειας εμπόρων, που εγκαταστάθηκε στην Ιρλανδία από τα μέσα του 13ου αιώνα. Ήταν η πρώτη γυναίκα που καταδικάστηκε στην Ιρλανδία για μαγεία. Κατηγορήθηκε μαζί με τους συνεργάτες της για θυσίες στους δαίμονες, επικοινωνία με τους δαίμονες, σεξουαλική σχέση με τους δαίμονες, αφορισμό της εκκλησίας, αίρεση, μαγικά που έκανε στους χριστιανούς, αλλά και για τις δολοφονίες των συζύγων της. Η Κίτελερ παντρεύτηκε τέσσερις φορές και έκανε τέσσερα παιδιά. Ο πρώτος της σύζυγος (1280-85) ήταν ο

William Outlaw, ο οποίος ήταν έμπορος και δανειστής στην πόλη. Γιος του ήταν ο William Outlaw, δήμαρχος του Kilkenny το 1285, και κόρη του η Rose. Ο δεύτερος σύζυγός της (από το 1302) ήταν ο Adam Blund του Callan, με τον οποίο η Κίτελερ κατηγορήθηκε ότι σκότωσε τον πρώτο της σύζυγό. Ο τρίτος της σύζυγος (από το 1309) ήταν ο Richard de Valle, ιδιοκτήτης του County Tipperary. Μετά τον θάνατο του de Valle, περίπου το 1316, η Κίτελερ άσκησε δίωξη εναντίον του γιού του, Ρίτσαρντ, με σκοπό να ανακτήσει την προίκα της. Ο τέταρτος σύζυγός της ήταν ο Τζον Ποέρ (περ. 1316–24), ο οποίος αρρώστησε το 1324. Μετά τον θάνατό του, τα παιδιά του, όπως και των τριών προηγούμενων συζύγων της, κατηγορήσαν την Κίτελερ για χρήση δηλητηρίου και μαγεία (maleficarum) κατά των πατεράδων τους, αλλά και ότι επέδειξε ευνοϊκή μεταχείρισή απέναντι στον πρωτότοκο γιο της, William.

Επιπροσθέτως, στις κατηγορίες που βάρυναν την Κίτελερ και τους «οπαδούς» της συμπεριλαμβανόταν η άρνηση της πίστης στον Χριστό, η θυσία ζώων στους δαίμονες, η διεξαγωγή μυστικών νυχτερινών συναντήσεων σε εκκλησίες για να εκτελέσουν μαύρη μαγεία και να υπονομεύσουν την εκκλησία, η χρήση μαγείας και φίλτρων με σκοπό τον έλεγχο των Χριστιανών, οι δολοφονίες των συζύγων της και η οικειοποίηση των ικανοτήτων του Ρόμπιν Άρτισον, ενός ελάσσονος δαίμονα του Σατανά. Η υπόθεση παρουσιάστηκε ενώπιον του δικαστηρίου το 1324. Στη δίκη πρωτοστάτησε ο επίσκοπος Ledrede.

Αρχικά, η Κίτελερ απέφυγε τη σύλληψη με τη βοήθεια ισχυρών της φίλων. Μάλιστα, συνελήφθη ο Ledrede στη θέση της. Όταν αφέθηκε ελεύθερος όμως, συνέχισε τις προσπάθειές του. Για αρκετούς μήνες, η δίκη φαινόταν να βρίσκεται σε αδιέξοδο, τελικά όμως, η υπηρέτριά της Κίτελερ, Petronella De Meath, αφού βασανίστηκε, ομολόγησε τη συμμετοχή της σε έξι από τα παραπάνω εγκλήματα. Η Κίτελερ έφυγε στην Αγγλία, αλλά ο επίσκοπος συνέχισε να κυνηγά τους συνεργάτες της με κατηγορίες για μαγεία. Η Petronella de Meath μαστιγώθηκε και κάηκε στο πάσσαλο στις 3 Νοεμβρίου 1324. Ο γιος της Κίτελερ, William Outlaw, που κατηγορήθηκε, μεταξύ άλλων, για αίρεση, τοκογλυφία, ψευδορκία και μοιχεία, διατάχθηκε να ακούει τρεις λειτουργίες την ημέρα για έναν χρόνο και να ταΐζει τους φτωχούς.

3. Διώξεις μαγισσών τον 15^ο αιώνα

Για τον 15^ο αιώνα αντλούμε πληροφορίες αρχικά από διαδικτυακό τόπο διδακτικής της ιστορίας του ΑΠΘ (“Το φαινόμενο της μαγείας στη μεσαιωνική Ευρώπη [15ος - 18ος αιώνας]”, 2002). Ο Γουτεμβέργιος αρχίζει να πειραματίζεται με ξύλινους τυπογραφικούς χαρακτήρες το 1434. Στη συνέχεια εξαπλώνεται η τυπογραφία, δηλαδή η δυνατότητα μαζικής εκτύπωσης βιβλίων, η οποία συνεπάγεται πλατύτερη και ταχύτερη διάδοση των ιδεών. Με αυτό τον τρόπο διαδόθηκαν ευρέως και τα παπικά διατάγματα και τα βιβλία για τις διώξεις των μαγισσών. Για παράδειγμα, χριστιανοί θεολόγοι, περίπου το 1430, άρχισαν να γράφουν δοκίμια και βιβλία στα οποία «απεδείκνυαν» την ύπαρξη των μαγισσών. Έτσι, οι διωγμοί τους διευκολύνθηκαν. Η Εκκλησία δημιούργησε τη μαγεία ως μια φανταστική θρησκεία του κακού βασισμένη σε στερεότυπα παλαιότερων εποχών. Αρκετοί ιστορικοί πιστεύουν ότι ένα κίνητρο πίσω από αυτές τις μαζικές δολοφονίες ήταν η επιδίωξη της Εκκλησίας να διατηρήσει το αποκλειστικό θρησκευτικό μονοπώλιο. Οι θρησκευτικοί ηγέτες ήθελαν να προστατεύσουν την εικόνα του Θεού ως παντοδύναμου αλλά και να εξηγήσουν την παρουσία του κακού. Έτσι, επινόησαν τις μάγισσες και τους δαίμονες ως αντιπροσώπους του κακού στον κόσμο μας. Το 1480 ο Thomas of Bradant έγραψε το βιβλίο *Formicarius*, στο οποίο περιγράφει τη δίκη ενός άνδρα κατηγορούμενου για μαγεία. Αντίγραφα του βιβλίου αυτού αργότερα επισυνάφθηκαν και στο *Malleus Maleficarum*. Το *Malleus Maleficarum* εκδόθηκε το 1486-1487 από τους Heinrich Uraemer και τον Jacob Sprenger. Περιγράφει τις δραστηριότητες των Μαγισσών και τις μεθόδους απόσπασης ομολογίας και έγινε η «βίβλος» των δικαστηρίων που δίκάζαν τις μάγισσες. Αξίζει λοιπόν να του αφιερώσουμε ένα ξεχωριστό υποκεφάλαιο.

3.α *Malleus Maleficarum*

Αντλούμε τις ακόλουθες πληροφορίες για το *Malleus* κυρίως από τον Thurston (2006, 108-115), αν και το συναντήσαμε διάσπαρτα σε όλη τη βιβλιογραφία της

οποίας κάναμε χρήση. Το εν λόγω βιβλίο εκδόθηκε το 1486, σχεδόν ταυτόχρονα με την έναρξη του αδυσώπητου κυνηγιού των μαγισσών και στην ουσία ήταν προϊόν του γενικότερου κλίματος μέσα στο οποίο εξελίχθηκε αυτή η καταδίωξη. Το *Malleus Maleficarum* επηρέασε καθοριστικά τη διαμόρφωση των ιδεών του 16ου αιώνα σχετικά με το κυνήγι μαγισσών, κυρίως λόγω των πεποιθήσεών του για τη μαγεία και τους τρόπους αντιμετώπισης της. Είναι χωρισμένο σε τρεις τόμους, καθένας με διαφορετικό θέμα.

Ο πρώτος τόμος προσπαθεί να αποδείξει ότι η μαγεία και οι τελετουργίες υπήρχαν πραγματικά. Επίσης, υπάρχουν σημεία μέσα στο βιβλίο που αναφέρουν ότι ο Διάβολος και οι ακόλουθοί του, οι μάγισσες, διαπράττουν μια σειρά από σκοτεινές πράξεις υπό την άδεια του Μεγαλοδύναμου Θεού. Οι πράξεις αυτές δεν θα πρέπει να θεωρηθούν τιμωρία από τον Θεό αλλά επιτρέπονται ως δοκιμασία της πίστης των χριστιανών.

Ο δεύτερος τόμος περιγράφει τις ακριβείς μορφές της μαγείας. Περιγράφει το πώς οι «μάγισσες» έκαναν ξόρκια και εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι κακόβουλες πράξεις θα μπορούσαν να αποφευχθούν. Σε αυτό το σημείο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη «συμφωνία» με τον διάβολο και παρουσιάζεται ως δεδομένη η παρουσία των μαγισσών.

Ο τρίτος τόμος περιγράφει με λεπτομέρειες τις μεθόδους για την εξεύρεση και την καταστροφή των μαγισσών. Ο βασανισμός φυσικά συμπεριλαμβάνεται σε αυτές τις μεθόδους. Αν η κατηγορούμενη ως «μάγισσα» δεν ομολογούσε οικειοθελώς τη μαγική της φύση και δραστηριότητα, τότε η χρήση του βασανισμού θεωρούνταν αναγκαία, με σκοπό να αποσπαστεί η εν λόγω ομολογία.

Το κείμενο προεικονίζει τον τρομακτικό αριθμό των γυναικών που έμελλε να βασανιστούν, να καούν και να κρεμαστούν με την κατηγορία της αιρετικής πρακτικής και της κακοπροαίρετης μαγείας κατά τη διάρκεια του αιώνα που θα ακολουθούσε την έκδοσή του. Μια από τις αντιλήψεις της εποχής που εντοπίζουμε και στο *Malleus* είναι ότι η γυναίκα θεωρούνταν περισσότερο σεξουαλική από τον άντρα και οι άντρες διώκτες τους υποστήριζαν ότι οι γυναίκες ήταν πιο ευάλωτες, με αποτέλεσμα να είναι ευκολότερο για τον διάβολο να τις προσεγγίσει. Μάγισσες

εκείνη την εποχή θεωρούνταν γυναίκες κατά κανόνα άνω των 40 ετών, οι οποίες είχαν γνώση των ιδιοτήτων των βοτάνων, ενώ επιβαρυντικό στοιχείο ήταν η κατοχή κάποιου κατοικίδιου.

4. Διώξεις τον 16^ο αιώνα

Για τα γενικά χαρακτηριστικά της μαγείας κατά τον 16^ο αιώνα αντλούμε από τους Lerner (χ.χ., σ. 8) και Γαγανάκη (χ.χ., σ. 5-6). Η μαγεία τον 16 αιώνα είχε πάρει την μορφή της εναλλακτικής λύσης για να ανταποκριθούν οι άνθρωποι στις αβεβαιότητες και δυσκολίες της καθημερινότητας. Πλέον, το κυνήγι των μαγισσών έχει γίνει κάτι συνηθισμένο και περνάει από γενιά σε γενιά. Αλλά εκτός από τις κλασικές μάγισσες στην ύπαιθρο, όπου οι αγρότες ήταν εξαρτημένοι από τα στοιχεία της φύσης, εμφανίζονται κάποιες μάγισσες που κατέχουν την ικανότητα να θεραπεύουν χρησιμοποιώντας βότανα και πρακτικές που είχαν κληρονομήσει από τους προγόνους τους. Παρουσιάζονται ως γιατροί και μαίες, χειρουργοί, μάντισσες και ειδικές στα ξόρκια και στη χρήση φυλακτών. Στη περίοδο 1575-1634, πολλοί άνθρωποι δικάστηκαν από την Ιερά εξέταση με την κατηγορία της βλαπτικής μαγείας ενώ είχαν τον ρόλο του θεραπευτή. Η περίοδος της μεταρρύθμισης κόστισε τη ζωή σε τουλάχιστον 60.000 άτομα. Ανάμεσα στα θύματα, το 82 με το 90% ήταν γυναίκες. Παράλληλα, ξεκίνησε και ένα μεγάλο ρεύμα έκδοσης δαιμονολογικών πραγματειών σε χιλιάδες αντίτυπα, που βοηθούσαν τους διώκτες μαγισσών να πραγματοποιήσουν το έργο τους. Κάποια από τα διασημότερα ονόματα που στήριξαν τις διώξεις για μαγεία τον 16^ο αιώνα ήταν:

- ❖ ο Jean Bodin
- ❖ ο Henri Boguet
- ❖ ο Nicolas Rémy
- ❖ ο Martin del Rio
- ❖ ο Pierre de Lancre

Οι δίκες για μαγεία εξελίχθηκαν σε πραγματικές θεατρικές σκηνές εκμάθησης των νέων ηθικών νορμών της εξουσίας, εκκλησιαστικής και κοσμικής: εσωτερίκευση του κακού, μέσω της εισόδου του διαβόλου στο σώμα της κατηγορουμένης, όπως

και δαιμονοποίηση του εξωγαμιαίου σεξ και των μη αναπαραγωγικών σεξουαλικών πράξεων.

Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η δίκη της Lucretia Marescalio (Γαγανάκης, χ.χ., σ. 8). Τον Μάιο του 1588, το δικαστήριο του Feltre, αντιμετώπισε μία υπόθεση μαγείας με κατηγορούμενες : Την Elena Cumano, κόρη εύπορης οικογένειας, την υπηρέτριά τους Lucia και την Lucretia Marescalio. Όταν ο σύζυγος της Έλενας την εγκατέλειψε εκείνη κατέφυγε με την υπηρέτρια της Λουτσία σε μία γνωστή μάγισσα, τη Λουκρητία Μαρεσκάλιο, για να τη βοηθήσει να τον διεκδικήσει. Η Έλενα ζήτησε επίσης βοήθεια από τον ιερέα της εκκλησίας. Όταν το δικαστήριο ερεύνησε τον ιερέα, ανακαλύφθηκε ότι και ο ιερέας είχε καταφύγει στη μάγισσα, για να ζητήσει λύτρωση από το ερωτικό πάθος του για μία νεαρή της κοινότητας και να πετύχει την προαγωγή του σε θρησκευτικά αξιώματα. Όταν αυτά βγήκαν στο φως, ο επιβλέπων της δίκης αποφάσισε να κλείσει την υπόθεση για να μην δημιουργηθεί κάποιο σκάνδαλο.

Άλλο γνωστό παράδειγμα δίκης κατά τον 16^ο αιώνα είναι εκείνο της Magdalena Bollmann. Γυναίκες του χωριού κατηγορούν την Bollmann για κακόβουλη μαγεία με στόχο αυτές και τα νεογέννητα παιδιά τους. Το δικαστήριο αποφάσισε ανακρίσεις, οι οποίες διήρκεσαν 6 μήνες και συνοδεύτηκαν από τη χρήση ιδιαίτερα σκληρών βασανιστηρίων αλλά και εξορκισμών. Η άρνηση της Bollmann να ομολογήσει θεωρείται ότι ισοδυναμεί με «κατηγορία για ψευδορκία εναντίον τιμών γυναικών της κοινότητας» (Γαγανάκης, χ.χ.β, σ.32). Η Bollmann πεθαίνει από τα βασανιστήρια και το πτώμα της παραδίδεται στην πυρά.

5. 17^{ος} αιώνας

Ο 17^{ος} αιώνας ήταν περίοδος κορύφωσης του κυνηγιού των μαγισσών. Καταγράφονται χιλιάδες δίκες και πολυάριθμες κατηγορίες, με τις περισσότερες περιπτώσεις να καταλήγουν σε αιματοβαμμένες καταδίκες. Μετά το *Malleus Malleficarum* ξεκίνησε μία νέα εποχή βιβλίων υπέρ της ύπαρξης και της καταδίωξης της μαγείας. Ο William Perkins δημοσιεύει το 1608 ένα δικό του δαιμονολογικό βιβλίο, το «A Discourse of the Damned Art of Witchcraft», το οποίο είχε ιδιαίτερη επιρροή στις αντιλήψεις για το συμβόλαιο των μαγισσών με τον διάβολο, λόγω της ιδιαίτερης του θεολογίας (Γαγανάκης, 2014, σ. 53).

Σε αντίθετη κατεύθυνση κινείται ο Friedrich von Spee με τη διαμαρτυρία του *Cautio Criminalis* το 1631. Με βάση την εμπειρία του στο κυνήγι των μαγισσών επιχειρηματολογεί σθεναρά ότι κανένας κατά την άποψη του δεν ήταν ένοχος και προειδοποίησε ότι αν το κυνήγι μαγισσών συνεχιζόταν αμείωτο, η χώρα θα άδειαζε. Έτσι, πολλοί γιατροί αντιλήφθηκαν πως οι επιληπτικές κρίσεις οφείλονταν όχι σε δαιμονοληψία αλλά σε προβλήματα υγείας. Το *Cautio Criminalis* τυπώθηκε για πρώτη φορά ανώνυμα το 1631 και βασίζεται στις εμπειρίες του Spee σε μια εποχή και περιοχή όπου βιώθηκαν κάποια από τα πιο έντονα και θανατηφόρα κυνήγια μαγισσών (“Friedrich Spee”, χ.χ.).

Ωστόσο, οι αντιλήψεις του Spee παραμένουν μειοψηφικές και συνεχίζουν να γράφονται κείμενα υπέρ της συνέχισης του κυνηγιού των μαγισσών. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η δουλειά του Joseph Glanvill, ο οποίος εργάστηκε ακούραστα μετά το 1660 προκειμένου να αποδείξει την ύπαρξη της μαγείας θέτοντας τις φυσικές επιστήμες στην υπηρεσία της θεολογίας (“Joseph Glanvill”, 2021).

Μέσα σε αυτή τη διανοητική ατμόσφαιρα είναι φυσιολογικό να υπάρχουν πολυάριθμες εκτελέσεις μαγισσών. Αν και υπάρχουν διαφωνίες ως προς την ακρίβεια των στατιστικών στοιχείων, σημειώνεται ότι τον 17^ο αιώνα «στην Τριπ εκτελέστηκαν 7000, στην Τουλούζ κάηκαν 400 μέσα σε έναν χρόνο, στη Γένοβα 500

και στο Μπάμπεργκ 600. Στη Γερμανία είχαν θανατωθεί κατά τον 17^ο αιώνα 100.000 και ένα μεγάλο ποσοστό εκείνων που θανατώθηκαν τόσο στη Γερμανία όσο και στη Γαλλία ήταν νεαρά κορίτσια και γυναίκες κάτω των 30 ετών.» (Κοφφινά, 2011) Επίσης, γνωρίζουμε ότι το καλοκαίρι του 1645 εκτελέστηκαν δικαστικές έρευνες σε διάφορες κομητείες στην Ανατολική Αγγλία. Στο Essex πραγματοποιήθηκαν 36 δίκες μαγισσών και 19 εκτελέσεις, στο Suffolk δικάστηκαν 117 υποθέσεις μαγείας, στο Norfolk 40 υποθέσεις μαγείας, στο Great Yarmouth δικάστηκαν 6 υποθέσεις μαγείας και έγιναν 5 εκτελέσεις, στο Isle of Ely δικάστηκαν 17 υποθέσεις το 1646-47, ενώ δεν γνωρίζουμε τον αριθμό δικών που εκπληρώθηκαν εκείνη την περίοδο συνολικότερα στην περιοχή στο Cambridgeshire–Northamptonshire. Συνολικά στην Ανατολική Αγγλία, κυνηγήθηκαν πάνω από 240 μάγισσες, από τις οποίες οι 200 εντοπίστηκαν στο διάστημα Ιούλιος – Δεκέμβριος το 1645 (Γαγανάκης, 2014, σ. 54-59).

5.α Οι μάγισσες του Σάλεμ

Η δίκη των μαγισσών του Salem, που οδήγησε στην καταδίκη και εκτέλεση κατοίκων της Μασαχουσέτης στις ΗΠΑ το 1692, είναι ίσως η πιο διαβόητη δίκη μαγισσών στην ιστορία. Για να μπορέσουμε να καταλάβουμε τα γεγονότα, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας το ιστορικό πλαίσιο. Κατά τον 17ο αιώνα στη Μασαχουσέτη, όπως και στις περισσότερες αποικίες, υπήρχε βαθιά ριζωμένη η πεποίθηση στους κατοίκους ότι βρισκόνταν σε διαρκή μάχη με τον Σατανά, αντίληψη που είχε μεταφερθεί εκεί από τις χώρες προέλευσης των αποίκων. Στη Μασαχουσέτη κυριαρχούσε ειδικότερα ο πουριτανισμός. Επίσης, οι αποικίες ήταν απομονωμένες, αντιμέτωπες με πολλές κινδύνους που έκαναν την ύπαρξή τους επισφαλή, και ζούσαν σε ένα κλίμα πολιορκίας ανάλογο με αυτό που μπορεί να κυριαρχούσε στην Ευρώπη σε προηγούμενες φάσεις της ιστορίας της.

Για να περάσουμε στα γεγονότα, όπως σημειώνει το σχετικό λήμμα στη βικιπαίδεια (“Μάγισσες του Σάλεμ”, χ.χ.), το χειμώνα του 1692, 200 περίπου χρόνια μετά την έκδοση του *Malleus Maleficarum*, για το οποίο μιλήσαμε νωρίτερα, η Elizabeth Parris (Betty), 9 ετών, και η Abigail Williams, 11 ετών, άρχισαν να

παρουσιάζουν περίεργα συμπτώματα, τα οποία κανείς γιατρός δεν μπορούσε να εξηγήσει, μέχρι που ένας από αυτούς, ο William Griggs, θεώρησε ότι τα κορίτσια ήταν δαιμονισμένα. Το γεγονός ότι ο δαιμονισμός διαπιστώθηκε από έναν γιατρό, δηλαδή έναν άνθρωπο της επιστήμης, μας προξενεί εντύπωση σήμερα. Τα συμπτώματα, που περιλάμβαναν κραυγές, βλασφημίες, σπασμούς, μυστήριες επικλήσεις και κατάσταση έκστασης, σύντομα παρατηρήθηκαν και σε άλλα κορίτσια της πόλης. Έτσι, συνεχίζει η βικιπαίδεια, «ο αιδεσιμότατος Samuel Parris, πατέρας της Betty, ζήτησε βοήθεια και από γειτονικές πόλεις, ενώ και οι υπόλοιποι κάτοικοι της πόλης άρχισαν να πιέζουν τα κορίτσια να κατονομάσουν τους ανθρώπους που καταπιάνονταν με “έργα του Διαβόλου”. Ο αιδεσιμότατος Parris άρχισε να υποψιάζεται την Tituba, ινδιάννα σκλάβα που είχε γεννηθεί στη Νότια Αμερική και την οποία είχε φέρει μαζί του από την Καραϊβική, γνώστρια της μαγικής λατρείας της Obeah. Οι δύο πρώτες κατηγοροι ήταν η Tituba και η Sarah Osborn, μια ηλικιωμένη, η οποία είχε σταματήσει να εκκλησιάζεται. Στη συνέχεια ακολούθησε η Sarah Good, μια έφηβος, η οποία και αυτοκτόνησε. Οι τρεις αυτές γυναίκες κατηγορήθηκαν την 1η Μαρτίου και οδηγήθηκαν στη φυλακή. Επίσης, όποιος κατηγορούνταν από τα κορίτσια που είχαν θεωρηθεί δαιμονισμένα, δικαζόταν με ελάχιστες πιθανότητες επιβίωσης. Οι δίκες εξαπλώθηκαν και στα γύρω χωριά, αφού ο μοναδικός τρόπος να γλιτώσει κανείς τη ζωή του ήταν να ομολογήσει και να καταδώσει άλλους. Το αποτέλεσμα αυτών των μεθόδων ήταν να σημειωθούν μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα εκατό δίκες. Συνολικά εκτελέστηκαν 19 «μάγισσες».

Ο πρώτος που συνειδητοποίησε την αθωότητα των μαγισσών ήταν ο Phips (Boyeur & Nisenbaum 2003, 21). Εκείνος, στις 12 Οκτωβρίου του 1692 απαγόρευσε όλες τις επιμέρους φυλακίσεις και δίκες κατηγορούμενων για μαγεία. Στις 26 Οκτωβρίου, επιδόθηκε ένα πρόστιμο για τους υπόλοιπους φυλακισμένους με αντάλλαγμα την απελευθέρωση τους. Αργότερα, τον καινούργιο χρόνο, όλες οι κατηγορίες ακυρώθηκαν και ελευθερώθηκαν όλοι οι φυλακισμένοι. Παρόλο που το δικαστήριο ήταν το ίδιο, με την επίβλεψη του Phips τα πράγματα άλλαξαν. Ένας πρωτοπόρος για την εποχή του άνθρωπος έφερε τη δικαιοσύνη στο χωριό του Salem και άφησε το ίχνος του στην ιστορία ως εκείνος που έσωσε το χωριό από τις προκαταλήψεις. Το 1711, μετά από διαδοχικές αιτήσεις συγγενών, τα θύματα

αποκαταστάθηκαν και τυπικά. Ως περιστατικό ακραίας φονταμενταλιστικής βίας, οι δίκες του Σάλεμ έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ιστορία των ΗΠΑ, αφού χρησίμευσαν για την επικράτηση των ιδεών της ανοχής και της ανοικτότητας. Σήμερα στο Σάλεμ υπάρχει σχετικό μνημείο (“Salem Witch Trials”, χ.χ.).

Επίλογος

Το κυνήγι των μαγισσών εμφανίστηκε περίπου τον 14^ο αιώνα αλλά κορυφώθηκε από τα τέλη του 16^{ου} μέχρι τις αρχές του 17^{ου}. Βεβαίως, οι δίκες συνεχίστηκαν και η τελευταία εκτέλεση μάγισσας έγινε μόλις το 1782, στο Glarus της Ελβετίας. Εκεί αποκεφαλίστηκε η Άννα Γκόλντι, η οποία ομολόγησε μετά από βασανιστήρια ότι είχε υπογράψει συμβόλαιο με τον διάβολο. Σήμερα η μνήμη της έχει αποκατασταθεί και υπάρχει σχετικό μουσείο, από το οποίο μπορεί κανείς να αντλήσει περισσότερες πληροφορίες (<https://www.annagoeldimuseum.ch/index.php/de/>). Αυτή η χρονική περίοδος δεν ήταν τυχαία καθώς οι συνθήκες για την ανάπτυξή του φαινομένου ήταν ιδανικές. Οι κοινωνίες αναζήτησαν έναν εσωτερικό εχθρό για να του αποδοθούν οι ευθύνες για όλες τις κακουχίες και τους κινδύνους. Παραδείγματα κακουχιών αποτελούν οι κακές σοδειές και οι πολεμικές αναμετρήσεις. Αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την κατάρρευση της οικονομίας σε πολλές χώρες. Έτσι, το κυνήγι των μαγισσών εντάθηκε.

Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση όμως, δεν είναι το μοναδικό αίτιο της ανάπτυξης του κυνηγιού των μαγισσών. Ευθύνες θα μπορούσαμε να αποδώσουμε και στην οργανωμένη θρησκεία. Νομίζουμε ότι η Εκκλησία του 15 αιώνα, στην κεντρική και δυτική Ευρώπη, ενίσχυσε αν δεν δημιούργησε τη μαγεία, ως μια φανταστική λατρεία του κακού βασισμένη σε στερεότυπα παλαιότερων εποχών. Αρκετοί ιστορικοί πιστεύουν ότι το κίνητρο πίσω από αυτές τις μαζικές εκτελέσεις ήταν η επιθυμία της Εκκλησίας να διατηρήσει ένα αποκλειστικό θρησκευτικό μονοπώλιο. Κάποιοι θρησκευτικοί ηγέτες ήθελαν με αυτόν τον τρόπο να προστατεύσουν την εικόνα του Θεού ως παντοδύναμου αλλά και να εξηγήσουν την παρουσία του κακού στον κόσμο. Όπως σημειώνει ο Γαγανάκης, «Η Εκκλησία προσέφερε ήδη μια μεγάλη γκάμα “μαγικών υπηρεσιών” οι οποίες υπονοούσαν την ύπαρξη του κακού.» (Γαγανάκης, χ.χ.β, σ. 1.)

Σύμφωνα με τον Thurston (2006, σ. 91), «Οι γυναίκες ήταν το 75-80% των γνωστών θυμάτων των διώξεων για πράξεις μαγείας στην Ευρώπη και στη Β. Αμερική.» Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι οι περισσότεροι νόμοι στρέφονταν εναντίον τους και εκείνες δεν είχαν τη δύναμη να αντισταθούν. Όπως σημειώνει η Λιάπη σχολιάζοντας τις δίκες του Lancashire, οι γυναίκες της εποχής ήταν ευάλωτες. Ιδιαίτερα όσες είχαν χάσει τον σύζυγό τους, «ήταν πιο εύκολο να εκδιωχθούν από τη γη τους και να αρνηθούν οι εργοδότες τους να τις πληρώσουν, γιατί δε μπορούσαν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους με την ίδια ευχέρεια που θα είχε ένας άνδρας» (Λιάπη, 2008, σ.16-17). Αυτό δημιούργησε έναν φαύλο κύκλο, στο πλαίσιο του οποίου οι στερεοτυπικές αντιλήψεις ενίσχυαν το κυνήγι των μαγισσών και το κυνήγι με τη σειρά του ενίσχυε τις προκαταλήψεις, ειδικά για επαγγέλματα που σχετίζονταν με τη ζωή και τον θάνατο και σχετίζονταν με τη χρήση ουσιών, όπως το επάγγελμα της μαίας. Με τον τρόπο αυτό, κατασκευάστηκε η ιδέα της γυναίκας ως πιο ευάλωτης στον διάβολο και συνεπώς ως πιο επιρρεπούς στη μαγεία.

Τα θύματα του κυνηγιού των μαγισσών ήταν εκατοντάδες χιλιάδες σύμφωνα με τις μετριοπαθείς εκτιμήσεις και αποτελούν ένα παράδειγμα που μας βοηθά να δούμε πόσο εύκολα μια ευαίσθητη κοινωνική ομάδα μπορεί να πέσει θύμα στερεοτυπικών αντιλήψεων με τραγικά αποτελέσματα. Καθώς η ιστορία κατά μία έννοια επαναλαμβάνεται, αν εμβαθύνουμε λίγο στη σημερινή κοινωνία θα παρατηρήσουμε ότι και στη δική μας εποχή υπάρχουν άτομα και κοινωνικές ομάδες που επίσης κατηγορούνται χωρίς κανέναν βάσιμο λόγο και αυτό δεν θα αλλάξει, εάν οι άνθρωποι δεν λάβουν την απαραίτητη εκπαίδευση ώστε να σεβαστούν πραγματικά την ισότητα και τη διαφορετικότητα των ανθρώπων.

Βεβαίως, η εκπαίδευση δεν αρκεί. Όπως διαπιστώνουμε, στο κυνήγι των μαγισσών σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι θεσμοί, το δικαστικό σύστημα, τα βασανιστήρια, η Εκκλησία και οι ελίτ κάθε είδους. Αυτό σημαίνει μάλλον ότι, προκειμένου να αποφύγουμε τέτοια μαζικά εγκλήματα, χρειάζεται να αντιμετωπίσουμε και τις πολιτικές και κοινωνικές ανισότητες, να σκεφτούμε πάνω στον τρόπο που οργανώνουμε τις κοινωνίες μέσα στις οποίες ζούμε και να μην διστάσουμε ακόμη και μπροστά σε ριζικές αλλαγές.

Βιβλιογραφία

1. “Alice Kyteler”. (χ.χ.). Στο *Wikipedia*. Ανακτήθηκε από : https://en.wikipedia.org/wiki/Alice_Kyteler
2. Boyer, P., & Nissenbaum, S. (2003). *Salem Possessed. The Social Origins of Witchcraft*. Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη και Λονδίνο: Harvard University Press.
3. Γαγανάκης, Κ. (2014), «119 Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία Β΄, Ενότητα: Το κυνήγι μαγισσών στη Δύση, 1550-1750». Αθήνα Ανακτήθηκε από: <http://opencourses.uoa.gr/courses/ARCH7>
4. Γαγανάκης, Κ. (χ.χ.) «Γυναίκα και μαγεία στην πρώιμη νεότερη Ευρώπη» (πανεπιστημιακές παραδόσεις).
5. Γαγανάκης, Κ. (χ.χ.β). «Λαϊκή μαγεία στην Ευρώπη, 1500-1700», (πανεπιστημιακές παραδόσεις). Ανακτήθηκε στο www.e-class.uoa.gr
6. “Friedrich Spee”. (χ.χ.). Στο *Wikipedia*. Ανακτήθηκε από: https://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Spee
7. “Joseph Glanvill”. (2021). Στο *Encyclopedia Britannica*. Ανακτήθηκε από: <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Glanvill>
8. Κοφφινά, Κ. (2011). Το κυνήγι των μαγισσών στη μεσαιωνική Ευρώπη. Ανακτήθηκε από: <https://www.historical-quest.com/arxeio/mesaioniki-istoria/167-to-kynhgi-twn-magisswn-sth-mesaiwnikh-eurwph.html>
9. Lerner, C. (χ.χ.), *Μαγεία, παρελθούσα και τωρινή*. (Μετάφραση για το σεμινάριο του Γαγανάκη). Στο Macfarlane, A (επιμ). (1984), *Witchcraft and Religion. The Politics of Popular Belief*. Οξφόρδη: Blackwell.
10. Λιάπη, Ε. (2008), *Οι μάγισσες του Lancashire: μαγεία, κοινότητα και πολιτική στην Αγγλία του 17ου αιώνα*. (Μη δημοσιευμένη μεταπτυχιακή διπλωματική)

11. “Μάγισσες του Σάλεμ”. (χ.χ.). Στο *Wikipedia*. Ανακτήθηκε από: https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%AC%CE%B3%CE%B9%CF%83%CF%83%CE%B5%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%A3%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%B5
12. Μαρξ, Κ. (2004), *Θέσεις για τον Φόουερμαχ. Ο Λούντβιχ Φόουερμαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας*. (Γιώργος Μπλάνας, Μετ.). Αθήνα: Ερατώ.
13. Mattozi, I. (2005), *Εκπαιδύοντας αναγνώστες ιστορίας*. (Θεοδώρα Κάββουρα, Μετ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
14. Μονιότ, Η. (2000), *Η διδακτική της ιστορίας*. (Έφη Κάννερ, Μετ.), Αθήνα: Μεταίχμιο.
15. Ρανσιέρ, Ζ. (2015), *Ο χειραφετημένος θεατής*. (Αλέξανδρος Κιουπκιολής, Μετ.). Αθήνα: Εκκρεμές.
16. Ρανσιέρ, Ζ. (2008), *Ο αδαής δάσκαλος*. (Δάφνη Μπουνάνου, Μετ.). Αθήνα: Νήσος.
17. “Salem witch trials”. (χ.χ.). Στο *Wikipedia*. Ανακτήθηκε από : https://en.wikipedia.org/wiki/Salem_witch_trials
18. Σεργίδου, Κ. (2008), *Ο κοινωνικοοικονομικός μετασχηματισμός και οι επιπτώσεις του στην Αγγλική κοινωνία, Η φτώχεια και η ποινικοποίηση της στην Τυδωριανή και ελισαβετιανή Αγγλία*. (Μη δημοσιευμένη μεταπτυχιακή διπλωματική).
19. Thurston, R. (2006), *Μάγοι και Μάγισσες*. (Ιωάννα Παπαστάμου, Μετ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
20. *Το φαινόμενο της μαγείας στη μεσαιωνική Ευρώπη(15ος -18ος αιώνας)* (2002). Ανακτήθηκε από: https://users.auth.gr/users/9/6/053269/public_html/LESSONS/ERGASTIRI/FYLO%202001_2002/8.5.5.htm
21. Winsham, W. (2019), *The Infamous Witch Case of Alice Kyteler*, Ανακτήθηκε από: <https://www.historyhit.com/the-infamous-witch-case-of-alice-kyteler/>

22. White, H. (2018), *Η ερμηνεία στην Ιστορία*. (Βάσια Λέκκα, Μετ.). Αθήνα: Πλέθρον.

Παράρτημα. Φωτογραφίες από τη διαδικασία συγγραφής

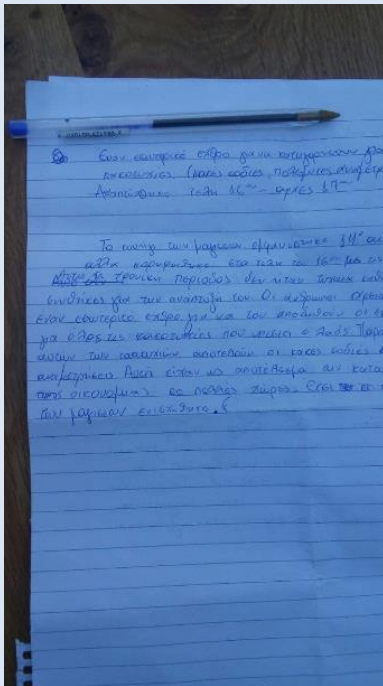
Εικόνα 1. Η Βένια παίρνει τη σκούπα για να κάνει κάτι απρόσμενο με τη Θοδώρα.

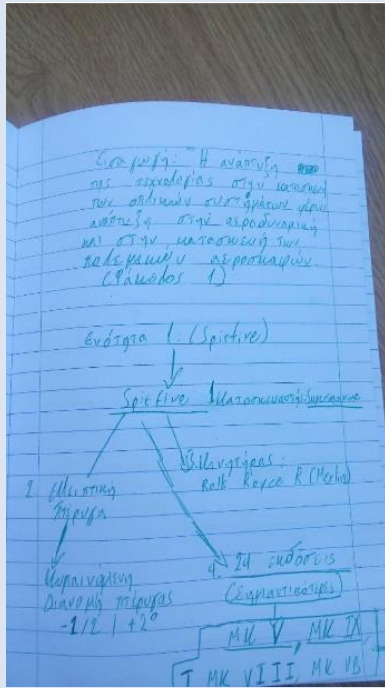
Εικόνα 2. Μάγισσες πάνω σε σκούπες. (Γαγανάκης, 2014, σ. 3)

Εικόνα 3. Το απρόσμενο που λέγαμε. Η Θεοδώρα πάνω στη σκούπα, καθώς παίζουν τις μάγισσες μαζί με τη Βένια.

Εικόνα 4. Πρόχειρο της Χριστίνας από την ημέρα της εκδρομής.

Εικόνα 4. Σχεδιάγραμμα του Άγγελου για άλλη εργασία, με θέμα τα αεροπλάνα του Β΄ Παγκοσμίου.

Εικόνα 5. Ο Άγγελος, η Χριστίνα, ο Γιάννης και ο Κωνσταντίνος. Δουλειά σε ανοιχτό χώρο σε μέρα εκδρομής.

Εικόνα 6. Φιλόξενη αίθουσα με δύο πίνακες, την οποία χρησιμοποιήσαμε την ημέρα της απεργίας. Στον πίνακα διακρίνεται θολά πρόχειρη οργάνωση στοιχείων αποδελτίωσης για τον 17^ο αιώνα, τα οποία συνέλεξε η Μαριτίνα.

Εικόνα 7. Η Μαριτίνα γράφει το κομμάτι της αξιοποιώντας την αποδελτίωση που έκανε και την οργάνωση που κάναμε μαζί, όπως φαίνεται στην παραπάνω φωτογραφία.

Εικόνα 8. Μαθήτριες και μαθητές έχουν πάρει το λάπτοπ και γράφουν όλες και όλοι μαζί χωρίς τη βοήθεια του καθηγητή. Δεν φαίνεται να τον χρειάζονται και πολύ πια. Αυτός είναι ο στόχος.